

ESPIRITUALITAT

ESPIRITUALITAT I COMPROMÍS SOCIAL

Toni Comín Oliveres

Professor de Ciències Socials a ESADE,
membre del Centre Cristianisme i Justícia
i membre de la Fundació Alfons Comín

La meva intervenció intentarà buscar els vincles entre l'espiritualitat i el compromís social. Segur que tot el que diré ja ho heu pensat o discutit milers de vegades, però és bo tornar a plantejar-nos aquests temes partint de la premissa que també es poden plantejar les coses importants d'una manera senzilla.

Molts cops ens hem interrogat sobre fins a quin punt l'espiritualitat i el compromís social tenen relació. Jo tinc la sensació que van junts, que van inevitablement junts i que per sort van inevitablement junts. Crec que és positiu tant per l'espiritualitat com pel compromís social, el fet d'anar de la mà un de l'altre. ¿Per què?

Tanmateix, abans de respondre aquesta pregunta voldria donar alguna volta a una qüestió prèvia: a què ens referim quan parlem d'espiritualitat?

Aquest crec que és un problema clau que hem de resoldre si volem fer avançar la nostra argumentació.

Jo vinc del camp de la filosofia i quan sorgeixen aquestes qüestions sempre recordo una idea clàssica de la història de la filosofia, una idea que han explicat molts pensadors. Diuen aquests pensadors que hi ha una pregunta que fa de frontera entre la filosofia i la religió. Aquesta pregunta és la següent: per què hi ha realitat? La raó humana sap què és la realitat, sap que existeix la realitat. Si ens preguntem com és la realitat, més bé o més malament, serem capaços de respondre. Tanmateix, la raó es fa més preguntes, es pregunta no només com és sinó perquè hi ha la realitat. Si ens preguntem per què existeix la realitat no ens podrem respondre, de cap de les maneres. Per què hi ha ésser en comptes de no-res? Tot plegat, perquè podria no haver-hi hagut existència, podria no haver existit res: ni el món, ni la vida, ni l'ésser.

Aquesta és una pregunta que, encara que la ignorem, ens acompanya sempre i que no pot respondre ningú. Davant d'aquesta pregunta, l'única resposta que tenim és quedar-nos callats, és el silenci. Per això diem que aquesta pregunta fa de frontera entre la religió i la filosofia. Partint d'aquesta idea, podríem dividir la cultura humana en dues meitats. D'una banda hi ha tots aquells coneixements que poden entrar dins del camp de la raó, hi ha totes les preguntes sobre la realitat que la raó pot contestar: hem construït una part de la cultura humana a partir de la filosofia, les ciències naturals, les ciències socials, etc. Per l'altra banda, hi ha aquesta altra pregunta que la raó no pot respondre, que és la pregunta, i d'aquí sorgeix l'altra meitat de la cultura humana, que és la

de totes aquelles formes d'expressió i de coneixement que tenen a veure amb el silenci. Al llarg de la història, la gent, les societats han intentat expressar aquest silenci, i per fer-ho han utilitzat símbols. Justament perquè hi ha grans preguntes que no podem contestar i davant de les quals ens hem de quedar callats, hem de trobar una manera de parlar com si calléssim. Aquesta manera de parlar silenciosament són els símbols. La religió i l'art estan fets, fonamentalment, de símbols. Per això, constitueixen l'altra meitat de la cultura humana.

L'educació per a l'espiritualitat, si haguéssim de donar una primera resposta molt senzilla, no seria altra cosa que l'educació per al silenci. L'espiritualitat, però, no és només la capacitat per al silenci, perquè la relació amb el silenci implica una sèrie de conseqüències, que són les que ens permeten descobrir si efectivament estem fent l'experiència del silenci. Perquè aquesta experiència del silenci és una experiència que transforma les persones, que les fa més disponibles per als altres i, sobretot, les fa més sensibles al sofriment dels altres. Per aquí és per on ve el vincle entre l'espiritualitat i el compromís social.

Tanmateix, abans de reflexionar sobre aquest vincle hauríem de veure com ens relacionem amb el silenci. La pregunta sobre el perquè de l'existència ens acompanya a tots constantment, però tanmateix podem prescindir-ne, podem fer com si no hi fos. El punt en què ens ho juguem tot, en el camp de l'espiritualitat, és la manera com ens relacionem amb aquest silenci. Hi ha com a mínim dues opcions. Podem intentar oblidar la pregunta. O bé podem pensar que aquesta pregunta és important i que, per tant, el silenci que d'ella es deriva també és important, que si

escoltem aquest silenci potser serem capaços de descobrir coses, d'entendre coses, de canviar coses en la nostra manera d'interpretar el món.

Analitzem aquestes formes culturals simbòliques que són les religions i mirem què ens han dit sobre aquesta qüestió, sobre quina és la naturalesa d'aquest silenci. Tal i com estem fent ara, sovint intentem traduir al nostre llenguatge el significat del món de l'espiritualitat i de l'experiència del silenci radical. I és bo que sigui així, és bo intentar traduir les coses a un llenguatge comprensible per a nosaltres i senzill. Tanmateix, aquest esforç de traducció no el podríem fer si prèviament no comptéssim amb totes les grans tradicions religioses que, al llarg de milers d'anys, han anat expressant aquest món i aquesta experiència.

Què ens diuen les religions en relació amb el silenci? Ens diuen, per exemple, que pensem aquest silenci com un misteri. I què vol dir això? Vol dir que allò que hi ha darrera d'aquest silenci és una realitat amb la qual ens podem comunicar i que es comunica amb nosaltres. Volen dir, per tant, que el silenci que caracteritza la resposta a la pregunta pel sentit de la vida no és un silenci buit. Hi ha un misteri, ens diuen les religions, i el podem pensar i imaginar de manera positiva. Però, és clar, això ja no és solament constatar que el silenci és la resposta al perquè; això és ja el què tradicionalment hem anomenat fe. Dir que darrera del silenci hi ha un misteri positiu vol dir que es tracta d'un misteri amb el qual es pot establir una relació de confiança. Hi ha una resposta que no coneixem, és a dir, hi ha una realitat amagada darrera el silenci. Tanmateix podem confiar en aquesta realitat que no ens ha estat permès conèixer.

Si, per tal continuar pensant aquest assumpte del misteri, ens referim a la nostra tradició religiosa particular, encara podrem fer un pas més, possiblement. La nostra tradició particular és la cristiana, i aquesta tradició ha escollit un símbol privilegiat per representar aquest misteri amb el qual sembla que és possible de relacionar-se. Aquest símbol és l'amor. L'amor és, per al cristianisme, la metàfora privilegiada per parlar del misteri, per parlar d'allò del què és impossible parlar. El misteri -diu la nostra religió, però no exclusivament ella- és un misteri d'amor. "Déu és amor", hem sentit tantes vegades.

Ara bé, aquí la paraula amor està utilitzada com a símbol, és a dir, com a metàfora. En la nostra experiència humana, què és l'amor? És donar vida. Doncs bé: quan fem servir aquesta "metàfora de metàfores", aquesta metàfora privilegiada de l'amor, en el fons volem dir que el misteri deu ser alguna cosa que dona vida: "allò que dóna la vida", allò que ha fet que existeixi el ser, en comptes del no res. Quan triem la paraula amor estem dient que creiem que aquest misteri que s'amaga, que no podem conèixer amb la raó humana, és un misteri que dóna vida, que és la font de tota vida.

Dir que Déu és amor és intentar respondre la pregunta que la raó no pot contestar: és dir que hi ha realitat perquè un amor -misteriós, que s'amaga- així ho ha volgut. El què ens passa és que no acabem d'entendre per què s'amaga, aquest misteri. Ens sembla una mica una mala passada que la font de la vida -"la font de tota vida"- s'amagui. Tanmateix, les religions ens proposen que tinguem una actitud de confiança cap a aquest misteri. Si s'amaga serà per alguna cosa, és a dir, les seves raons tindrà. Si és aquest misteri amor, aquestes raons deuen ser bones. Això és el

què ens diuen força religions i, de segur, la cristiana.¹

Amb el què hem explicat fins aquí, potser hàgim entès una mica millor de què parlem quan parlem d'espiritualitat, quin és el sentit de les religions. I encara pot ser que hàgim entès perquè l'actitud fonamental que correspon a l'espiritualitat, a la religiositat, és l'actitud de confiança. Confiança en que aquest misteri, aquest silenci que no respon, és un misteri. Que ens en podem fiar, encara que calli. Tanmateix, crec que ens hauríem de preguntar; es pot saber què té a veure tot això amb el compromís social?

Parlem de capacitat pel silenci com a essència de l'actitud espiritual. Parlem de capacitat pel misteri. Parlem de buscar aquella dimensió que tot ho sosté, que és la "font de la vida". Parlem d'adreçar-nos al fonament de les coses i de voltar la nostra mirada cap al buit darrera el qual s'amaga aquest fonament. Tot això, no sona més aviat a una fugida del món real? Sembla una fugida del món dels problemes pràctics; i el tema de la justícia social és un problema pràctic. I tan pràctic!

Doncs, en realitat, la connexió entre el misteri i el món real, el món pràctic és ben senzilla, i ben immediata. És fàcil d'entendre. Si diem que aquest misteri és pot definir, millor que amb cap altra paraula, amb la

¹ Una de les coses que normalment més ens estranya i més ens costa de les religions en general és que ens parla del misteri, és a dir, ens parla d'una "cosa" que no hi és, que no podem veure, que no està a l'abast. Si donem per bo que la millor metàfora per entendre aquesta "cosa", aquest misteri és l'amor, aleshores és inevitable arribar a la següent conclusió. El misteri s'ha absentat perquè aquesta és la seva manera d'estimar, és a dir, aquesta és la seva manera de donar vida. L'absència de Déu respon a la voluntat de Déu de donar vida, ens diria el cristianisme, per exemple. Perquè la manera que té Déu de donar vida és retirar-se de l'escenari, marxar. Si no marxés, en certa mesura almenys, no hauria pogut donar vida a una realitat diferent del què és ell mateix. Perquè existeixi la vida cal que "la font" la faci néixer, però cal que "la font" la faci néixer com una cosa diferent respecte de "la font mateixa". Per tant, en alguna mesura, "la font" s'ha de retirar.

paraula “amor”, si diem que aquest misteri s’ha retirat –s’ha amagat– precisament perquè això és el que li indicava la seva naturalesa amorosa... aleshores haurem de concloure que aquest misteri estima el món, estima la vida. És tan obvi que es tracta quasi d’una tautologia. Si el misteri es la “font de la vida”, si l’amor és “allò que dóna vida”, aleshores és evident que el misteri “estima” el món, “estima” la vida. Dóna vida perquè estima la vida. I d’aquí no és gaire difícil fer un pas més i dir que el misteri “està compromès” amb el món i amb la vida. Si confiem no s’ha retirat perquè s’hagi desentès, sinó que s’ha retirat per amor... aleshores és obligat pensar que el misteri està compromès amb aquest món (del qual s’ha retirat).

Qui té els ulls fits en direcció al misteri, acaba relacionant-se amb el món de la manera com el misteri mateix es relaciona amb el món. Pensem que el disseny del misteri és “donar vida”. Doncs bé: qui aprofundeix en la seva experiència espiritual, qui es deixa amarar per la *presència absent* del misteri, acaba volent tenir la mateixa actitud que el misteri mateix. Acaba per desitjar “donar vida” i “estimar” la realitat, de la mateixa manera com el misteri mateix o fa. Aquesta i no una altra cosa és l’arrel del compromís social: la voluntat de donar vida a aquella a qui ella falta. Qui són els qui estan faltats de vida? Són els pobres, els marginats, els explotats, els més febles... El compromís social és decantar-se en favor seu, per tal que deixin de ser què són: pobres, marginats, els exclosos, els discriminats. Per tal que assoleixin la quantitat vida que els manca.

Potser ara ens quedi una mica més clar perquè el vincle entre espiritualitat

i compromís social és pràcticament immediata, o totalment immediata. D'una banda, diem que l'espiritualitat és la capacitat per reconèixer el misteri, i per adonar-se que aquest misteri té una relació positiva amb la realitat. Adonar-se que el disseny més profund del misteri és "donar vida", a canvi de res, amb total generositat. Per l'altra banda, diem que el compromís social -decantar-se a favor dels pobres, els exclosos, els discriminats per tal que deixin de ser-ho- no és sinó el fet de donar vida a aquells els ha estat manllevada. Hi ha gent que podria arribar a "tenir més vida" de la que té. I el compromís social no és res més que revertir aquesta situació.

En l'espiritualitat, doncs, ens adonem que el fons de la realitat hi ha un misteri que dóna vida. En el compromís social, d'alguna manera, no fem sinó donar continuïtat a aquesta "obra creadora" del misteri. Seguim donant vida allí on en falta. Imitem el misteri. És ben evident, doncs, la relació entre espiritualitat i compromís social. Si volguéssim presentar d'una manera encara més acabada aquesta mateixa idea, podríem dir-ho així: l'espiritualitat és la font en la qual s'alimenta el compromís social; el compromís social ve a ser la prova que demostra que l'espiritualitat ha donat fruit. *Font on s'alimenta i prova que ha fructificat*: aquests serien els dos conceptes claus que no hem d'oblidar a l'hora de pensar la relació entre espiritualitat i compromís.

Hem de fer encara unes poques precisions abans d'acabar. La primera d'elles és adonar-nos que les causes de la pobresa, la marginació, la discriminació són, la majoria de les vegades, causes estructurals. Què volem dir amb això? Volem dir que les causes de la injustícia amb les

persones, de les violacions dels drets humans, responen a estructures socials: estructures econòmiques, estructures culturals, o estructures polítiques. Donar vida als qui els manca es no només intentar ajudar els casos individuals, les víctimes concretes de la injustícia. Això és molt important, però amb això no n'hi ha prou. "Donar vida" és lluitar contra les causes que provoquen la "manca de vida", o sigui, la injustícia. És intentar canviar les estructures que generen la pobresa i que generen la discriminació.

És important assenyalar això perquè el compromís social ens condueix de manera inevitable a aquest nivell estructural: cal ajudar les persones, però cal canviar les estructures que les fan patir. I quan ens n'anem a aquest nivell estructural, aleshores sembla que encara ens allunyem més de l'espiritualitat. Si l'espiritualitat és una experiència interior, si és una experiència del silenci i del misteri... com pot tenir res a veure amb la necessitat de canviar una realitat col·lectiva per naturalesa com són les estructures socials? Tanmateix, és així. El món real es concreta en estructures socials: no podem fer-hi res. I aquestes estructures expliquen les condicions de les quals depèn de la vida de la gent. Per això, si del que es tracta es de fer que el món no sigui injust –si aquesta és l'actitud pròpia de la persona espiritual- cal enfrontar-se necessàriament al problema de les estructures.

Una segona apreciació important és la següent. Diem que allò propi de l'actitud espiritual és reconèixer la relació positiva del misteri amb la realitat. Doncs bé: una conseqüència inevitable d'aquest reconeixement és que ens descentra. Abans de pensar que "la font de la vida" és aquest

misteri que calla, un pot sentir-se el centre de la realitat. Un pot arribar a pensar que “un mateix” val més que la resta. Es tracta quasi d’una conseqüència natural d’un fet biològic i inevitable: el món ens el mirem des de nosaltres mateixos. Tenim un cos, tenim uns ulls i un cap i participem en la vida a través d’aquest cos, d’aquests ulls i d’aquest cap propis. Som, d’alguna manera, “el centre” del nostre món, sempre i de manera inevitable.

Tanmateix, quan ens adonem que hi ha un misteri i que aquest misteri amaga la resposta inaccessible (secretada) sobre el sentit de la vida. Aleshores les coses canvien. Perquè resulta que al centre del món ja no hi ha “un mateix” sinó el misteri (que s’amaga). I, en conseqüència, un ja no es mira el món com si ell fos el centre, sinó que l’entén de la manera com el misteri l’entén. Expliquem-nos millor. Cadascú de nosaltres té tendència a considerar que un mateix val molt i ja *no està* clar si la resta valen *tant* com un mateix. (La resta vol dir: la resta de persones, però també la resta de la vida en general). En canvi, el misteri que té una relació positiva amb la vida en general sembla que ens dóna un missatge diferent. Ens diu que cadascun de nosaltres valem molt, però que la resta també valen *tant* com nosaltres. És a dir, el missatge fonamental del misteri pel què fa a la realitat humana és un missatge d’igualtat: tots tenim el mateix valor.

Si diem que el misteri “estima” la realitat, volem dir que estima *tota* la realitat. Per tant, ens estima a nosaltres en la mesura que formem part de la realitat. Però no ens estima més que a la resta, sinó tant com a la resta. Quan, en virtut de l’espiritualitat, arribem a la conclusió que el

misteri té una relació positiva amb un mateix, no podem pensar aquesta relació d'una manera egocèntrica o narcisista. No. L'amor misteriós comprèn tota la realitat per igual. És per això que reconèixer el misteri és una experiència que, de manera inevitable, em descentra. Em treu del centre del món i em posa en igualtat de condicions amb la resta de la vida. Perquè el misteri... és universalista! Vol que tota la realitat (la natura, els animals, les persones...) sigui feliç, perquè "l'estima" i per això li ha "donat la vida". Per tant, si jo em miro el món des del punt de vista del misteri, d'aquesta font amorosa, la felicitat dels altres és igual d'important que la meua pròpia felicitat.

Acabem. Crec que ja podem dir que hem entès una mica millor la relació entre l'espiritualitat i el compromís amb la justícia social. Hem intentat explicar-ho de la manera més senzilla que hem trobat. La justícia social –diem– significa organitzar el món de manera que tothom tingui les mateixes possibilitats de ser feliç, de manera que tothom tingui per igual la mateixa possibilitat de construir la seva felicitat. Per això la justícia social comença amb coses tan concretes com el menjar, l'aigua, la salut o les escoles, perquè aquestes són les primeres necessitats de les persones que cal satisfer, si volem que tothom pugui construir la seva pròpia felicitat.

L'espiritualitat –diem– és fer l'experiència del misteri, que és l'experiència del silenci. Si som capaços de creure que aquest misteri "estima" la realitat, tota la realitat, aleshores succeeix que la felicitat pròpia (la meua felicitat) passa a ser tan important per a mi com la felicitat de la resta de persones. No es tracta d'entendre el compromís social com una

cosa que amargar-se, pròpia de masoquistes, que consisteix en sacrificar-se molt. Sí que hi ha cert sacrifici en la solidaritat, però entenguem-lo bé: es tracta d'un sacrifici que ens fa passar d'una concepció egocèntrica de la pròpia felicitat a una concepció en què la meva felicitat està vinculada a la dels altres. Com deia el clàssic: es tracta de construir "un món on el lliure desenvolupament de cadascú estigui vinculat al lliure desenvolupament de tots". A més, encara que a la curta la concepció egocèntrica de la felicitat estigui sigui més obvia, a la llarga no funciona. A la llarga, realitza més la concepció solidària de la felicitat pròpia.

En fi -i per acabar amb la idea principal d'aquesta tarda- crec que podem resumir tot el què hem dit amb aquella frase que dèiem abans: l'espiritualitat és la font de la qual s'alimenta la justícia social; i la justícia social és la prova que l'experiència espiritual ha donat fruit. El compromís social, per dir-hi d'alguna manera, expressa i demostra l'espiritualitat per mitjà de l'acció en les nostres vides, en la nostra relació amb els altres i amb el món. L'acció (el compromís) i la contemplació (l'espiritualitat) no són dues coses oposades, sinó que més aviat van juntes de manera inevitable.

